

Nyheter som informasjonskilde

Uansett hvordan man definerer nyheter, er det en ting alle er enige om: Nyheter skal fortelle om faktiske hendelser. Denne forbindelsen med det faktiske gjør at nyhetene skiller seg ut i en medieverden som blir stadig mer dominert av oppdiktete fortellinger. I mange radio- og Tv-kanaler er nyhetene den eneste forbindelsen med den virkelige verden.

Det faktiske gir nyhetene fascinasjonsverdi og autoritet. Dette er nyhetsindustriens viktigste markedsfortrinn, og de voktes nøye av nyhetssjangerens forvaltere. Fascinasjonsverdien gjør nyhetene til en publikumsmagnet. Ser man på en grafisk framstilling av seer- og lyttertall gjennom døgnet, vil nyhetssendingene rage opp som stolpene i en bølgende telefonlinje. Nyhetene har derfor stor kommersiell verdi.

Autoriteten er minst like viktig, men den virker på lengre sikt. I et medieunivers som er fylt av popmusikk og lettvinde såpeserier får nyhetenes forbindelse med det faktiske nyhetsindustrien til å stå fram som seriøsitetens forsvarere. Rager ikke nyhetene opp som en tind av virkelighet over et hav av useriøs virkelighetsflukt? Fungerer de ikke den frie journalistikken som en kritisk, resende instans i samfunnets kretsløp?

Dette har ikke minst vært viktig for de store allmennkringkasterne etter at monopolene ble opphevet. Etter at de mistet statens eksklusive beskyttelse måtte de finne en ny nisje i markedet. I tillegg måtte de finne et ideologisk grunnlag som kunne legitimere at man fortsatt nøt godt av økonomiske privilegier. Dette ideologiske grunnlaget har de funnet i nyhetene. Bortsett fra de store, kommersielle nyhetsstasjonene som CNN og Sky News er det ingen som satser mer på nyheter enn de gamle allmennkringkasterne. De nyter også godt av at nyhetssendingene fungerer som politikernes talerstol i offentligheten. Når man lever av å kreve inn en særskatt som kalles lisens er man helt avhengig av velvilje fra politisk hold.

Nyhetene tilfører verdier til helt sentrale aktører i mediemarkedet: Annonse selgerne, ledelsen av allmennkringkasterne og politikerne. Pluss journalistene, som leverer selve produktet.

Dette har nyhetsindustrien utnyttet med stor suksess. Nyhetene er i dag etablert som den sentrale virkelighetsformidleren i alle brede massemedier. Nesten alt som skal få offentlig oppmerksomhet i dag, kretser rundt nyhetsbildets miniunivers. Aktualiteter, bakgrunnsreportasjer, diskusjonsprogrammer og Stortingets spørretime har en ting felles:

Det som skal tas opp der, må først godkjennes som nyhetsverdig og publiseres i nyhetssendingene, før noen gidder å snakke om det.

Dette har nyhetsforvalterne fått til ved å fortrenge alle konkurrerende virkelighetsformidlere: Forfattere, forskere, kritikere, prester, agitatorer og folkeopplysere får allernådigst oppholde seg i sine små reservater, men hvis deres budskap skal få større oppmerksomhet må de først produsere en nyhetsverdig historie som kan føre budskapet fram.¹ Så kan de eventuelt framvises på nyhetenes podium, etter å ha blitt underkastet en såkalt journalistisk vurdering. Den estetiske rensingen av journalistikkens revir har vært et av de viktigste prosjektene i journalistenes profesjonskamp.

Resultatet av dette er at nyhetsjournalistene fungerer som portvakter av en ny type. De siler ikke bare ut det som kommer gjennom deres egne nyhetskanaler. Fordi de har forvist de fleste andre virkelighetsformidlere, kontrollerer nyhetsjournalistene hovedinngangen til det offentlige rom.

På denne måten har nyhetsforvalterne fått en politisk nøkkelrolle. De kontrollerer adgangen til demokratiets sentrale arena. Dette er et stort ansvar, og man bør stille et tilsvarende stort spørsmålstegn ved portvaktene: er de nyhetsbaserte mediene i stand til å vedlikeholde en opplyst allmennhet?

Kontrollen over adgangen til det offentlige rom utøves ikke fritt. Den forvaltes etter nyhetenes sjangerlover. Dessverre ser det ut til at disse sjangerlovene står i veien for en tilstrekkelig informasjonskvalitet i mediene. Nyheter alene er rett og slett ikke i stand til å legge grunnlaget for en fornuftig offentlig diskusjon. Dette kan ikke rettes ved hjelp av appeller til journalistenes samvittighet. Årsaken ligger i nyhetssjangeren selv.

Hvorfor nyhetsbaserte medier ikke kan vedlikeholde en opplyst allmennhet

Massemediene er samfunnets lettest tilgjengelige informasjonskanaler og befolkningens viktigste informasjonskilde. Men selv om en informasjonskilde er viktig, er den ikke

¹ Det finnes visse unntak. For eksempel er naturprogrammer ikke nyhetsorientert, av innlysende grunner. Samfunnsdokumentarer står i en mellomstilling. Disse programmene kan ikke produseres ut fra nyhetsbildet. Men de får ingen virkning uten at de blir tatt opp i nyhetsbildet. Derfor blir de laget på en slik måte hovedbudskapet kan behandles som en nyhet. Slik blir nyhetssendingene en lanseringskanal for egenproduserte dokumentarer. Dette er en utbredt praksis i NRK. Men dette krever hårfin balansekunst, fordi det kan gå ut over nyhetssendingenes troverdighet, og dermed bli en belastning for hele institusjonen.

nødvendigvis god. Nyhetenes hovedsvakheter som grunnlag for en opplyst allmennhet kan oppsummeres i disse punktene:

• *Nyheter er historier*

Nærmere bestemt dreier det seg om brokker av historier, der leserne eller seerne fyller inn de bitene som mangler i historiene. Forutsetningen for en slik retorisk strategi er at man opererer med et sett etablerte mønsterhistorier, og at man kommer inn i dem på gjenkjennelige punkter. Disse mønsterhistoriene er bygd opp etter mønster fra eventyrenes fortellingsskjema. Stort sett er nyhetene variasjoner over Vladimir Propps eventyrfunksjon nummer ni: *En mangel oppstår*.²

Mønsterhistoriene er informasjonens første filter.³ Hvis et saksforhold ikke passer inn i en slik historie, blir den avvist. Eventuelt kan saken dreies til slik at den passer i en mønsterhistorie som blir akseptert av mediet. Slike tilpasninger gjøres av profesjonelle kilder, informasjonskonsulenter og PR-byråer.

• *Nyhetene er hendesorientert*

Nyhetene fanger ikke opp tendenser eller utviklingsmønstre før de topper seg i en hendelse som kan bli en nyhetshistorie. Dette er en alvorlig svakhet ved et informasjonsmedium. De fleste viktige fenomener i samfunnet blir først synlige i form av langsiktige tendenser, som blir viktige på grunn av at det skjer mange like hendelser. Men nyhetssjangeren krever spektakulære enkeltbegivenheter.⁴ Når begivenheten er over, forsvinner informasjonen ut av nyhetsmediene. Selv om tendensen er like mye til stede.

• *Nyhetssjangeren gir ikke rom for åpenlyse meningsytringer*

Nyhetene skal skilles fra kommentaren, og tilgangen til kommentarspaltene er sterkt begrenset. Det fører til at den som vil fremme et verdistandpunkt i et nyhetsorientert massemedium må arrangere en nyhetsverdilig hendelse, som en demonstrasjon eller flykapring. Slike handlinger som blir utført for å få oppmerksomhet er en rasjonell tilpasning til nyhetssjangerens lover.

• *Nyhetsjournalistikken gir liten oppmerksomhet til teoretiske og vitenskapelige spørsmål*

Dette henger sammen med hendesorienteringen. Når journalister skal redegjøre for intellektuell virksomhet er informasjonen nesten alltid misvisende. Selvfølgelig eksisterer det grupper av journalister med høy kompetanse, men disse kapsles effektivt inn av allroundjournalistenes generelle uvitenhet.

² Dette blir nærmere behandlet i kapitlet «Nyheten som historie». En innføring i Vladimir Propps oversikt over eventyrenes 31 handlingsfunksjoner står i Asbjørn Aarseth: *Episke strukturer*. Oslo 1977 s. 98 ff.

³ Se Klaus Kjøller: *Den TV-skabte virkelighed: TV-avisernes 12 historier* København 1992.

⁴ Se Walter Lippmann: *Public Opinion*, New York 1922/ 1960.

Dette problemet kan ikke løses ved å sende nyhetsjournalister på vitenskapskurs. Årsaken ligger i at vitenskap og journalistikk følger to ulike prinsipper for å ordne tilværelsens kaos. Den vitenskapelige diskursen dyrker årsaksloven. Den journalistiske diskursen dyrker fortellingen.

Når man tenker på de konsekvensene vitenskapelige oppdagelser kan få er denne svakheten urovekkende. Selvfølgelig kan man overlate informasjonen om vitenskap og teknikk til fagfolkene selv, men da kommer den neppe ut til allmennheten.

•*Nyheter er trege*

I motsetning til det nyhetsmediene sier, og i motsetning til det kritikerne av mediekjappiseriet hevder, er de fleste nyheter gamle. Også tregheten kommer av hendelsesorienteringen. En hendelse har bare nyhetsverdi hvis den bryter med våre forestillinger om det normale. Det tar tid å finne eller produsere en slik nyhetsverdig hendelse. På nye områder har nyhetsredaksjonene ingen forestilling om hva som er normalt, og da er de heller ikke i stand til å finne nyhetshistoriene.

De færreste vaksjefer slipper igjennom en nyhet om noe de aldri har hørt om. Det er for nytt. Enhver som har spesialkunnskap på et område vil raskt oppdage at hun ligger foran nyhetsjournalistene.

Når nyhetene er så trege har dette alvorlige konsekvenser for den offentlige debatten. Prinsipielle innsikter som har vært kjent i lang tid i fagmiljøet, kommer ikke ut til allmennheten før den politiske prosessen er avsluttet. Det som utløser nyhetsdekningen er ikke innholdet i selve fenomenet, men en eller annen form for maktutøvelse, som så igjen kan danne grunnlaget for en nyhetshistorie. For eksempel har de mer seriøse avisene for vane å trykke fyldige og gode bakgrunnsartikler om internasjonale avtaler like før de skal undertegnes. Men dette er altfor sent til å få i gang en offentlig debatt.⁵

•*Nye nyheter likner gamle nyheter*

Dette er en konsekvens av at nyhetene opererer med et begrenset antall mønsterhistorier, og at nyhetsjournalister leter etter nyheter der de har funnet dem før. Dypest sett er det også et spørsmål om hvilke temaer som passer inn i nyhetssjangeren.

•*Nyheter skal virke nye*

⁵ Et godt eksempel på dette er Aftenpostens fyldige dekning av Schengenavtalen i november 1998. Avtalen ble undertegnet umiddelbart etterpå, den 17. 12. 98.

Det gjør dem ikke nyere. Men når en nyhetshistorie først er presentert i mediene dør den fort. De fleste saker droppes umiddelbart, lenge før de blir så godt belyst at man kan få sett saken fra alle sider. I følge teorien skal informasjonskvaliteten i et fritt mediesystem sikres ved at ulike framstillinger brytes mot hverandre i ulike medier. Men kompliserte saker overlever ikke lenge nok i nyhetsbildet til å bli belyst på denne måten.

Nyhetsjangerens evige aktualitetskrav lammer den kvalitetssikringen som blir forutsatt i et fritt pressesystem.

• *Nyhetsjournalister går i flokk*

Dette viser fjernsynet hver dag, når horder av skinnkledde reportere løper etter en taus person med utstrakte mikrofoner, for å kapre det samme intetsigende svaret.

Flokkinstinkt skyldes ikke bare dårlig fantasi. Den som bryter ut av flokken plasserer seg samtidig utenfor nyhetsbildet.

Når denne flokkløpingen ikke skjules i den dypeste skam, men tvert i mot vises offentlig i nyhetssendinger verden over, er årsaken at forretningsideen bak moderne fjernsynsnyheter ikke er å bringe bred og balansert informasjon. De skal demonstrere mediets nærvær. Når journalistflokkene jager byttet i kollektiv blodrus, overføres det på direkten for å demonstrere elektronisk nærvær i sin mest potente form.

• *Nyhetsmeldinger skal utsies som i den tomme luft*

Hvis det er tydelig at en nyhet er sluppet ut fra spesielle hensikter, eller fra et bestemt hold, kleber det straks noe mistenkelig ved den. Selvfølgelig slippes de fleste nyhetssaker nettopp av slike årsaker, og en av nyhetsetikkens viktigste oppgaver er å tildekke dette.

Denne tilsynelatende formålsløsheten ved nyhetsmeldingene skiller seg fra nesten all annen sakprosa. Vanligvis blir hensiktsløs informasjon avvist. Når nyhetene kan operere på nøyaktig motsatt vis, henger det sammen med at de er i slekt med den moraliserende eksempelhistorien. Nyheten er den tidløse mytens bror, fanget i et bur av tid.

• *Nyheter er en usystematisk og tilfeldig meldingstjeneste*

Det gjelder både antallet saker som dekkes, hvor fokus havner og dekningsområdene over tid. Medienes prioriteringer er styrt av tilfeldighetens, nyhetstilgangens og historiefortellingens lover, pluss det banale faktum at størrelsen på de fleste nyhetsmedier er planlagt på forhånd. Saker dukker opp og droppes uten at noen kan si hvorfor.

Velregisserte PR-rammer og kildefinansiering styrer deler av mediens stoffvalg. En så banal faktor som om det finnes TV-bilder eller ikke, kan avgjøre om en historie kommer med i nyhetsbildet. Den som vil gjøre seg opp en mening eller ta beslutninger på grunnlag av så usystematisk innsamlet informasjon er nødt til å få problemer.

•*Nyhetenes fokus er systematisk skjevt*

Informasjonen i det enkelte døgnetts nyhetsbilde kan virke tilfeldig sammensatt. Men de store talls lov gjelder også her. De systematiske skjevhetene viser seg over tid. Nyhetsindustriens verdensbilde er hvitt, vestlig og anglosaksisk. Det er eliteorientert, mannsorientert, sensasjonsorientert og hendelsesorientert. Man kan kompensere for noen av skjevhetene under nyhetsforbruket. Men den som alltid kompenserer blir skjev selv til slutt.

•*Nyheter er etnosentrisk*

De diskriminerer knallhardt mellom hjemlig stoff og utenriksstoff, mellom stoff fra egen kulturkrets og stoff utenfor kulturkretsen. Denne kulturelle misvisningen er velkjent og allment akseptert. Det er like problematisk for det. En av de faktorene som gir nyhetene autoritet er at de skal gi et sannferdig bilde av verden. Men en slik sannferdighet krever at det bildet som gis i hvert fall er representativt til en viss grad. Når avviket er for stort, vil ikke bildet som gis være sant. Motivet for det samlede totalbildet blir en framstilling av forestillingene til den som gjør utvalget, selv om hvert enkelt bilde skulle være strengt dokumentarisk.

En slik etnosentrisk holdning er vanlig, samtidig som den er grunnleggende umoralsk. Gjennom den selektive oppmerksomheten graderer man menneskeverdet etter kulturell, økonomisk og geografisk avstand.

•*Nyhetsjournalistikken redegjør dårlig for hvordan stoffet er produsert*

Selvfølkelig kan man spørre om det er mulig å gi sannferdige, representative skildringer av verden. Svaret på dette er en kontinuerlig, kritisk etterprøving av formidlingsprosessen. Men dette er noe som nyhetsredaksjonene helst vil unngå.

Dette gjør det vanskelig å bedømme informasjonskvaliteten. Denne svakheten kompenseres ved hjelp av estetiske virkemidler som skal skape troverdighet. Men troverdighet skaper verken informasjonskvalitet eller sannhet. En kritisk debatt om formidlingsleddet vil underminere mediets egen troverdighet, rett og slett fordi spørsmålet blir stilt.

•*Nyheter er varer som produseres for å omsettes på et marked*

Nyhetsformidlingen blir aldri fri og uavhengig, selv om nyhetsmediene er eid av private selskaper. Det er ikke bare hensynet til innhold og relevans som avgjør hva som produseres, men i like stor grad hvor lett omsettelige nyhetene er. Likevel vinner man ingen stor innsikt ved å redusere nyhetsomsetningen til ren pengeøkonomi. Nyheter består av symboler. Bruksverdien er ideologisk og estetisk bestemt. Skal man forstå nyhetsmarkedet må man se både økonomi, ideologi og estetikk i sammenheng.

Er det i det hele tatt noe pent å si om nyhetene? Ja, selvfølgelig. Nyhetene er populære. Selv om sjangeren er full av svakheter representerer de et bånd til virkeligheten, midt i fiksjonenes hav. De er en av befolkningens viktigste informasjonskilder. I enkelte situasjoner er nyhetene raske. Det gjelder særlig når de er forutsigelige, eller når det skjer så dramatiske begivenheter at fjernsynet dekker dem kontinuerlig. Og siden nyheter alltid har vært god underholdning, må man regne med at de vil fortsette å påkalle flertallets oppmerksomhet.

Men samtidig fører nyhetenes sjangerkrav til at informasjonen påføres grunnleggende svakheter. Typisk nok er det ingen ansvarlige beslutningstakere som vil ta viktige avgjørelser på bakgrunn av nyhetsmeldinger.⁶ Det er derfor et stort paradoks at den vanlige mann og kvinne stort sett er henvist til å bygge sine vurderinger på nyhetene. Dermed vil demokratiet bygge på et sviktende informasjonsgrunnlag.

En fornuftig informasjonspolitik i demokratiets tjeneste må derfor gå ut på å minske nyhetsindustriens innflytelse. Man må sørge for at det blir jevn og god tilgang på informasjon og vurderinger som stammer fra andre kilder, er produsert av andre fagmiljøer enn de journalistiske, og styres av andre estetiske og økonomiske rammer enn de nyhetsindustrien forvalter.

Dette vil også gjøre nyhetsforbruket mer fruktbart. Informasjonskvaliteten øker raskt når man kan sammenlikne nyhetsmeldinger med annen informasjon.

Nyheter har alltid vært etterspurt, fra gamle dagers skipsanløp til nyhetsstripa som tikker over skjermen mens man surfer på Internett. Derfor kommer man neppe utenom nyhetene. Men skal allmennheten få den informasjonen den trenger for å virkeliggjøre et levende demokrati, må nyhetenes rolle reduseres dramatisk. I stedet må man bygge opp et system der allmennheten kan ha bred tilgang til ulike typer informasjon.

⁶ Børskurser, og valutakurser og liknende kan ikke kalles nyhetsmeldinger. Dette er systematisk, organiserte informasjon, knyttet til etablerte nettverk som fungerer innenfor en forhåndsdefinert sammenheng. Et plutselig krakk er derimot en nyhet. Når den økonomiske informasjonen når over et visst nivå, flyttes den ut av massemediene og selges som spesialtjenester.